

Podillya province (Guberniya) administrative-territorial commission on the matter the article also analyses the criteria suggested for implementing of such transformation, as well as the practice of their application to the suburbs of the cities of province, district and regional types.

Key words: reform, regionalization, county, parish, disctrict, region, town, city-type settlement.

УДК 37 (477.45 - 26) «20»

В.Я.Єрмакова

ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ ПОДІЛЛЯ ЩОДО ПОДОЛАННЯ ДИТЯЧОЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ НА ПОЧАТКУ 1920-Х РОКІВ

У даній статті висвітлюється робота державних органів радянської влади на Поділлі щодо організації подолання дитячої безпритульності на початку 1920-х років.

Ключові слова: Поділля, безпритульні діти, бездоглядність, дитячі будинки, дитяча комуна.

Проблема дитячої бездоглядності та безпритульності в останні роки стала надзвичайно актуальною. Нині в Україні жодна державна чи недержавна організація не володіє точною інформацією про кількість безпритульних маленьких українців: офіційно наводиться цифра від 100 до 200 тисяч, неофіційною статистикою – від мільйона до двох. Загалом в Україні на червень 2012 року проживало 9 мільйонів неповнолітніх дітей, із них фактично кожна дев'ята дитина із контингенту безпритульних [1]. Відповідно тенденція до зростання дитячої безпритульності і бездоглядності вказує на недостатність, непослідовність і теоретичну необґрунтованість кроків, спрямованих на вирішення цієї проблеми з боку держави та громадянського суспільства.

У цьому контексті доцільним є звернення до досвіду минулогонашої держави, вивчення якого дасть змогу ознайомитися з різними підходами до розв'язання проблеми безпритульності, зокрема на Поділлі, у 20-х роках ХХ століття. Саме тоді сформувався принципово новий підхід до вирішення проблеми. Боротьба з безпритульністю вперше почала розглядатися як складова всієї справи охорони дитинства. Тоді ж відбулося становлення системи органів, покликаних забезпечувати позитивні зрушення у цій сфері [2, с. 358].

Останнім часом дослідниками здійснено чимало наукових досліджень, присвячених дослідженню проблеми дитячої бездоглядності та безпритульності. Так, проблему дитячої безпритульності та її подолання у різні історичні періоди розкривають В. Виноградова-Бондаренко, А. Зінченко, І. Доля [3]. Вітчизняному та зарубіжному досвіду подолання дитячої бездоглядності та безпритульності присвячено праці В. Вакуленко, І. Горобець [4]. Так, питання організації системи охорони материнства і дитинства на Поділлі висвітлено Н. Кузьмінець, а форми боротьби з дитячою безпритульністю на Поділлі досліджував П. Григорчук [5]. Все ж незважаючи на певне висвітлення досліджуваної проблеми, існує необхідність системного аналізу досвіду подолання безпритульності у регіональному розрізі.

Метою даної статті є історичний аналіз діяльності місцевих органів державної влади Поділля щодо подолання дитячої безпритульності на початку 20-х років ХХ століття.

На початку 20-х років ХХ століття складна політична та соціально-економічна ситуація, обумовила утворення своєрідної «армії» контингенту безпритульних і бездоглядних дітей в Радянському Союзі. У 1919 – 1920-х роках в Україні з 7.600.000 дітей – 1/8 частина була безпритульною (950 тисяч) [6]. Безперечно, такий стан справ мав загрозливий характер і вимагав негайних заходів із сторони держави щодо вирішення проблеми.

На початку 1921 року ВУЦВК і РНК УСРР поставили, насамперед, завдання провести реєстр всіх безпритульних дітей в республіці й направити їх у дитбудинки або колонії. Другим завданням було розширення мережі дитячих медичних закладів. Наступним – це розбудова дитячих дошкільних закладів та створення належних матеріальних, побутових педагогічно-виховних умов для належного розвитку дитини [7].

В той же час, згідно доповідної записки Подільського губерньського відділу народної освіти Наркомату освіти УРСР від 1 вересня 1921 року, лише на території губернії нараховувалося 23 тисячі безпритульних дітей. При цьому, Подільська губернія мала забезпечити проживання 3 500 дітей з голодних губерній, проте їх прибуло значно більше – за офіційними даними ця кількість сягала 5 957 осіб [8]. Для розміщення прибулих дітей

місцевими органами влади організувалися приюти, ясла та лікувально-харчові пункти. Зокрема, у Вінниці відкрили 5 дитячих будинків, Жмеринський повітвиконком обладнав «Дім малючка» на 35 дітей, відремонтував та забезпечив «свинями, коровами, овочами» на зиму дитячі будинки та приюти. Значна допомога дітям, постраждалим від голоду була надана під час проведення місячника допомоги, який спочатку оголосили з 15 січня по 15 лютого 1923 року, а потім продовжили до 25 березня. Під час нього всі організації та установи в обов'язковому порядку купували марки «Місяця допомоги дітям». Отримані кошти розміщувалися на спеціальному рахунку місячника у Вінницькому відділенні Держбанку й використовувалися переважно на допомогу дитячим притулкам [9].

Організаційним ядром діяльності місцевих органів влади Поділля щодо боротьби проти дитячої безпритульності на початку 20-х років стали комісії допомоги дітям. Вони функціонували при губвиконкомі, місцевих, повітових і сільських радах. Комісії допомоги дітям мали стежити за цільовим використанням державних коштів, займатись відшукуванням різноманітних можливостей для наповнення фонду допомоги дітям.

Подільська губернська комісія допомоги дітям свою діяльність розпочала 1 вересня 1923 року. До її складу входили представники губвиконкому, окрвиконкомів, окрпарткомів, окрохматитів, оркжінвідділів, «Червоного хреста» і осередків організації «Друзі дітей» – всього 9 осіб. В округах комісії розпочали працювати з 19 вересня 1923 року [10, с. 359].

Важлива роль у боротьбі із дитячою безпритульністю належала комітетам незалежних селян, які з кінця 1923 року стали організаторами осередків «Друзі дітей» у сільські місцевості. Члени даного товариства не лише допомагали дітям матеріально, але й проводили з ними виховну роботу, сприяли їх влаштуванню в дитячі будинки, притулки, школи. Найбільш активно такі осередки діяли у Гайсинському та Тульчинському округах [11, арк. 6,7].

Вагомий внесок у подолання дитячої безпритульності був зроблений Подільським губернським відділом соціального виховання. Ця установа включала дитячу інспектуру, комісію боротьби з неповнолітніми правопорушниками, адресний стіл охорони дитинства, губернський дитячий комітет. Так, на забезпеченні відділу соціального виховання у Вінниці в 1923 році перебувала трудова колонія ім. Гринька, десять дитячих будинків, чотири установи охорони дитинства, серед них колектор для неповнолітніх правопорушників, колектор – карантин, евакоприймач для єврейських дітей та прийомник для голодуючих при губернському відділі охорони здоров'я [12, арк. 24].

Організація соціальної роботи з дітьми перетиналась з налагодженням діяльності «Охматиту», створеного 1922 році за розпорядженням Наркомату охорони здоров'я. Згодом у губерніях відкрилися його філії, на які було покладено обов'язки проведення комплексу заходів, спрямованих на охорону здоров'я матерів і дітей, організацію лікувальних процесів, науково-дослідної роботи та підготовки медичних працівників. Під контроль Охматиту були поставлені дитсадки, дитячі поліклініки, молочні кухні, санаторії та інші дитячі заклади.

В 1923 - 1924 роках у Подільській губернії на кошти і за сприянням «Охматиту» утримувалось 1428 безпритульних дітей, в тому числі 327 дітей у закритих дитячих закладах, а 1101-у відкритих. Їх матеріальний стан, оснащення, кадри знаходились на вищому рівні, ніж аналогічні установи народного комісаріату освіти: охматитські дитячі установи були забезпечені паливом на 90%, продовольством – на 100%. Проблеми виникали здебільшого з ремонтом приміщень, підручниками. Однак й ці питання в міру можливо поступово вирішувалися [13, арк. 18].

Багато уваги справі ліквідації дитячої безпритульності приділяли органи контролю, зокрема робітничо-селянська інспекція (РСІ). Так, перевірка дитячої комуні ім. Леніна в місті Вінниці у січні 1926 року виявила значну антисанітарію, нестачу одягу, безгосподарність, неправильний розподіл продуктів і коштів. Матеріали перевірки окружна РСІ направила до прокуратури з проханням провести розслідування проти осіб, винних у виявлених недоліках. В результаті обстеження цього закладу в наступному році сталися зміни на краще – будинок відповідав своєму призначенню, був відремонтований, сухий та теплий, вихованці мали змінний одяг, належними були санітарні умови, налагоджено харчування дітей [14, с. 360].

Дитячий будинок, який мав стати осередком виховання людини світлого комуністичного майбутнього, став тоді головною формою порятунку дітлахів від голодної й холодної смерті. Тому кількість дитячих будинків неухильно зростала, однак число бездомних дітей випереджало зусилля влади. До того ж, як відзначала С. Русова: «Багато вихвалялися

більшовики тим, що дуже опікуються долею дітей-сиріт, розбивши на папері цілий план «дитячих будинків», притулків для дітей-злочинців тощо. Але усі ці дитячі установи... недобре улаштовані.. діти них радо тікають ... і крадуть скрізь, де можуть» [15, с. 36]. Проблема облаштування дитячих будинків залишалась актуальною і в наступні роки.

Отже, першу половину 20-х років ХХ століття можна визначити як перший етап у становленні організаційної структури місцевих органів влади щодо подолання дитячої безпритульності. Серед головних недоліків подолання безпритульності в досліджуваній період була відсутність належних фінансових можливостей під практичною діяльністю державних установ.

Таким чином, дослідження організаційно-правових засад діяльності місцевих органів Поділля дає змістовний матеріал для формування нових підходів щодо розв'язання питання дитячої безпритульності в умовах зростання чисельності дітей вулиці в Україні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Богуславська А. День незахищених // Україна молода. – 2012. – 1 червня;
2. Григорчук П.С. Форми боротьби з дитячою безпритульністю на Поділлі в 20-х рр. ХХ ст.// Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. – Вінниця, 2009. – С. 358-364.
3. Виноградова-Бондаренко В. Є. Виховання безпритульних дітей в Україні 20-х рр. ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. пед. наук спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / В. Є. Виноградова-Бондаренко. – К., 2001. – 21с.; Зінченко А. Г. Дитяча безпритульність в Радянській Україні в 20-х – першій половині 30-х років ХХ ст.: дис. ... канд. істор. наук / А. Г. Зінченко. – Одеса, 2002. – 189 с.; Доля І. Подолання дитячої безпритульності: міжнародна і вітчизняна практика// Стратегічні пріоритети. – 2010. – №1-2.
4. Вакуленко В. М. Досвід подолання дитячої безпритульності в Радянській Україні // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – №2. – С. 93-100; Горобець І.В. Профілактика дитячої безпритульності та бездоглядності як напрям діяльності органів державної влади // <http://www.nbu.gov.ua/./Horobets.htm>;
5. Кузьмінець Н.П. Організація охорони материнства і дитинства на Поділлі на початку 1920-х рр.// Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Випуск 20. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П.С. Григорчука. – Вінниця, 2012; Григорчук П.С. Форми боротьби з дитячою безпритульністю на Поділлі в 20-х рр. ХХ ст.// Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. – Вінниця, 2009. – С. 358-364.
6. Виноградова-Бондаренко В. Є. Виховання безпритульних дітей в Україні 20-х рр. ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. пед. наук спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / В. Є. Виноградова-Бондаренко. – К., 2001. – 21с.;
7. Харук Т.Я. Становлення закладів соціального виховання в Україні: історичний аспект // <http://www.nbu.gov.ua/./12htyuia.pdf>.
8. Голодні лихоліття першої половини 1920-х років та їхній вплив на соціально-економічне становище та настрої населення Поділля // http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzvdpu_ist/2008_13/.pdf
9. Харук Т.Я. Становлення закладів соціального виховання в Україні: історичний аспект // <http://www.nbu.gov.ua/./12htyuia.pdf>.
10. Григорчук П.С. Форми боротьби з дитячою безпритульністю на Поділлі в 20-х рр. ХХ ст.// Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. – Вінниця, 2009. – С. 358-364.
11. ДАВО. – Ф.87. – Оп.1. – Спр.38.
12. ДАВО. – Ф.254. – Оп.1. – Спр.713.
13. ДАВО. – Ф.87. – Оп.1. – Спр.38.
14. Григорчук П.С. Форми боротьби з дитячою безпритульністю на Поділлі в 20-х рр. ХХ ст.// Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. – Вінниця, 2009. – С. 358-364.
15. Спіріна Т.П. Соціальний захист безпритульних дітей як соціально-педагогічна проблема // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2011. – №8. – С.35-37.

Ермакова В.Я. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МЕСТНЫХ ОРГАНОВ ВЛАСТИ ПОДОЛЬЯ ОТНОСИТЕЛЬНО ПРЕОДОЛЕНИЯ ДЕТСКОЙ БЕСПРИЗОРНОСТИ В НАЧАЛЕ 1920-Х ГОДОВ.

В данной статье раскрывается работа государственных органов советской власти на Подолье по организации преодоления детской беспризорности в начале 1920-х годов.

Ключевые слова: Подолье, беспризорные дети, безнадзорность, детские дома, детская коммуна.

Yermakova V.Y. ACTIVITY OF LOCAL AUTHORITIES OFPODILLIA IN RELATION TO OVERCOMING OF CHILD'S NEGLECT AT THE BEGINNING 1920-X YEARS.

This article represents the workof soviet poweron Podillia to overcome child's neglect at the beginning of 1920th.

Keywords: Podillia, homeless children, neglect, child's houses, child's commune.

УДК 94(477) «1920/1930»

О.О. Стадник

ПОДАТКОВІ ПЛАТЕЖІ СЕЛЯНСТВА ПОДІЛЛЯ В РОКИ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

В статті розкривається система оподаткування та характер податкових платежів подільського селянства в період НЕПу в контексті податкової політики радянської влади в українському селі.

Ключові слова: Поділля, НЕП, селянське господарство, продовольчий податок.

Податкова політика – важливий інструмент впливу на суспільство, а виважена податкова політика в аграрному секторі – запорука економічного процвітання України. Тому питання про місце та роль податкової системи в українському селі особливо важливе в сучасних умовах, коли відбувається реформування сільського господарства України.

Побудова нового неможлива без урахування минулого досвіду, зокрема, вивчення проблеми радянської податкової політики в українському селі у період НЕПу. У цьому контексті досить важливим є і дослідження окремих регіонів України, а саме, подільського, який мав свої особливості та специфічні риси.

Податковій політиці радянської влади в українському селі присвячено цілий ряд досліджень. Її вивчення розпочалося ще з першої половини 20-х років ХХ ст.. У працях М. Лівенського, А. Пешехонова, А. Валенштайна, М. Гуревича ретельно описано та проаналізовано податкову політику більшовиків [1]. Вони цінні тим, що містять численний фактологічний матеріал, об'єктивно з'ясовують тягар обкладання селян, довівши його зависокі норми. Разом з тим дослідники 20-х років оперують матеріалом, що потребує перевірки, уточнення, а їх роботам властивий поверховий характер. У 30-ті роки з'являються праці М. Залеського, В. Дяченка, але їм властиве однобічне, єдино можливе для того часу трактування податкової політики радянської влади на селі у 1921 – 1928 рр. [2]. Згодом, у 50-х – 80-х роках, виходять друком монографії Є. Генкіної, Г. Мар'яхіна, М. Ігошиної, М. Соколова, Р. Ляха, В. Данилова, однак і вони замовчують важливі проблеми, відмінні від офіційної історичної науки [3]. На цей час припадає початок дослідження питань розвитку подільського села (праці В. Голева, М. Александрової, с. Вініковецького, І. Шульги) [4]. У 90-ті роки та в сучасний період над проблемою податків в українському селі працюють С. Кульчицький, В. Калініченко, О. Ганжа, А. Морозов [5]. Комплексної ж праці, присвяченої даній проблемі з урахуванням особливостей розвитку подільського села немає. Тому саме це питання і намагався розкрити автор статті.

Об'єктом вивчення є подільське селянство у період НЕПу, предметом – податкова політика радянської влади у подільському селі у визначений період.

Після прийняття постанови X з'їзду партії (8-16 березня 1921 р.) про заміну продрозкладки продовольчим податком 28 березня було прийнято Декрет РНК про розмір продрозкладки на 1921–1922 рік. По-перше, проголошувалося, що обсяг податку зменшується в порівнянні з оподаткуванням по розкладці. По-друге, податок мав стягуватися у формі відсоткового або частинного відрахування вироблених у господарстві продуктів. По-третє, підкреслювалася прогресивність податку, вводилася система пільг, яка стимулювала розширення виробництва. По-четверте, скасовувалася кругова відповідальність за сплату податку. Натуральним податком обкладалися окремі господарства в індивідуальному порядку, розмір податку пропонувалося вираховувати, виходячи з обліку запашних земель, врожаю, худоби, чисельності сім'ї.

29 березня у відповідності з даними рішеннями РНК УСРР видав Декрет «Про натуральний податок на зернові продукти», за яким селяни, які виконали продрозкладку з урожаю 1920 року, могли вільно розпоряджатися своєю продукцією. По губерніях, які мали